

R. J. Vonka

JAN KVAČALA.

Narodil se dne 5. února 1862 v Petrovci (v Jugoslavii), zemřel 9. června 1934 ve Vídni.

Odešel největší znalec života a díla Komenského, znalec evropského stříhu a významu. Neměli jsme a nemáme znalce Komenského, jež bychom mohli srovnávat s Kvačalou. Neboť tento pilný a pečlivý vědec věnoval studiu Komenského padesát let života.

Měli jsme velmi dobré znalce života a díla Komenského před Kvačalou:

František Palacký napsal první český životopis Komenského již roku 1829, ale životní dílo Palackého bylo vypsati dějiny českého národa do roku 1526; životopis Komenského ležel i obsahově i časově mimo rámec životního díla Palackého, jenž si je vymezil podle příkladu a jistě také s odůvodněním podle svého učitele Josefa Dobrovského.

K. B. Štorch psal roku 1863 o Komenského nejskvělejším díle „Panegersie“ (známém od roku 1702); bylo to v době absolutismu dílo velmi odvážlivé, víme-li, že A. V. Šembera roku 1842 marně žádal censuru o dovolení vydati „Labyrint“ (!) a Josef Chmela téhož roku marně žádal censuru o dovolení vydati Komenského „Didaktiku“, knihu, která začíná slovy: „Národu českému a všem přednost a správu v něm držícím: vrchnostem a panstvu, kněžím a správcům církví, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek atd., *milost Pána Jesu Krista a láska boží v duchu svatém rozmnožena bud!*“ Teprve roku 1849 — za revoluce — podařilo se V. V. Tomkovi vydati toto dílo plné zbožnosti a moudrosti. — František Bol. Květ podal v Časopise českého musea 1857 „Jádro metafysiky Komenského“ a v České Akademii přednášel (německy) o Leibnitzovi a Komenském. Všechno to byly odvážlivé kroky v době absolutismu!

Ale z mladších a pozdějších badatelů o životě a díle Komenského věnovali se badání až v pozdějším věku a nemohli tudíž svého díla dokončiti.

Tak František Jan Zoubek zemřel roku 1890 osmapadesátiletý a Komenskému mohl věnovati jen šestnáct let práce (od roku 1872). J. V. Novák (1853—1920) dostal se ke Komenskému v pokročilém věku přes staročeskou literaturu, Josef Šmaha (1843—1922), rovněž středoškolský profesor, vykládal přírodopis a ke Komenskému se dostal z osobní záliby. J. V. Novákovi se podařilo dokončiti životopis Komenského od F. J. Zoubka, leč nepodařilo se mu dokončiti podobnou práci vlastní, třebaže dokončil důkladné přípravné práce k tomuto úkolu; J. Šmahovi se nepodařilo naléztí nakladatele na překlady latinského díla Ko-

enského, některé vydal vlastním nákladem, Cestu světla (z roku 1642) vydal pomocí soukromníka A. Svobody z Troje u Prahy až roku 1920!

Ani jeden z těchto badatelů o životě a díle Komenského nebyl theolog a tak právě theologický význam Komenského nebyl českému čtenáři vyložen a zůstal nevyložen dosud. Zrovna tak dosud nebyly široké kruhy českého čtenářstva poučeny o Komenském filosofovi.

V Komenském viděli mnozí jen reformátora školství, mnozí v něm viděli jenom školmistra — a dnes tak hledí na Komenského mladší pokolení. Unikl jim evropský význam Komenského, na který teprve za našich dnů ukázal F. V. Krejčí v knize „Češství a Evropanství“.

Kromě toho od roku 1892, když rakouský ministr vyučování Gautsch podle pokynu císařova (na podnět pražského arcibiskupa) zakázal oslavovati Komenského ve školách, padl na českého člověka strach: A to tak, všimati si „nepřítele vznešeného rodu Habsburského“! To kazilo kariéru! (Dodnes nevíme, kdo poštlval arcibiskupa proti památce Komenského.)

Dva mužové se nezalekli a soustavně od té doby šířili známost života a hlavně díla Komenského, ducha v tomto díle obsaženého: T. G. Masaryk a Jan Kvačala.

T. G. Masaryk řekl o Komenském roku 1892, že to je největší Čech a většího nad něho že jsme neměli; když po vydání ministerského zákazu oslavy Komenského u nás utichly, Masaryk vysokoškolským studentům ve veřejné přednášce posvětil na význam díla Komenského. Od té doby ho nepustil se zřetele a když se 21. prosince 1918 vrátil a jako prezident pozdravil členy Národního shromáždění, začal své Poselství slovy z Komenského: „Věřím i já...“

Profesor dr. Jan Kvačala badal o životě Komenského od roku 1883. Dvacetiletý začal Komenského studovat, dvaasedmdesátiletý měl ještě plno plánů, co vykonati na poli badání o životě a díle Komenského. Dvaapadesát let požehnané práce!

Životopis Komenského od F. J. Zoubka v prvním zpracování přeložen do němčiny. Kvačala psal o Komenském německy, maďarsky, slovensky a rusky, přednášel o něm francouzsky a anglicky; dílo o vrstevníku a předchůdci Komenského Tomáši Campanellovi (1568—1639) dostalo se do italštiny. Mimo tyto nazačené jazyky ovládal Kvačala znamenitě latinu s řečtinou, a to mu umožnilo šířiti známost o Komenském v mnoha jazycích a krajích, mezi několika národy.

Kvačala vykonal za dílem Komenského mnoho cest po Evropě, i do Ameriky se pustil roku 1894; (byla totiž zpráva, že Komenský byl v letech okolo roku 1660 zván do Ameriky, aby tam vybuodoval nové školství, aby tam do nově zřizovaných škol vnesl

nové své názory) a Kvačala chtěl do této věci vniknouti v Americe.

Kvačala nesmírně přispěl k poznání Komenského živým slovem: osm let působil v Bratislavě (kde byl od roku 1888 řádným profesorem na evangelickém lyceu), od roku 1894 byl řádným profesorem na universitě v Dorpatu, jak zní německý název ruského kdysi města Jurjeva a dnes estonského města Tartu. Po válce působil v Bratislavě.

Kvačala patří vedle T. G. Masaryka k nejpilnějším, nejčilejším a nejšťastnějším propagátorům českého jména a kulturního přínosu, jímž česká kultura obdařila kulturu evropskou.

Kvačala má také kromobyčejnou zásluhu, že Komenského vrátil českému národu. Před rokem 1892 považovali totiž v Německu Komenského za Němce; podnět k tomuto názoru vycházel ze skutečnosti, že Komenský před odchodem do vyhnanství působil ve Fulneku jako správce bratrského sboru „českých bratří jazyka německého“. Kdyby nebylo tohoto německého omylu, sotva by byli roku 1892 založili v Berlíně jednak „Comenius'-Gesellschaft“, jednak „Monatshefte der Comenius'-Gesellschaft“ a v Lipsku pedagogické museum, „Comenius-Stiftung, paedagogische Zentralbibliothek“ a sotva by se byli nadchli oslavovati Komenského tak rozměrně, jak jej oslavovali.

Před časem uškodil a ublížil Komenskému J. Chr. Adelung v díle „Geschichte der menschlichen Narrheit“ roku 1785. Dr. Kvačala v cizině jméno Komenského očistil ne tím, že psal proti Adelungovi, nýbrž tím, že ukázal na kladné hodnoty v díle Komenského. Negativních hodnot vlastně v díle Komenského není; Komenský budoval, nebořil. A na to Kvačala ustavičně ukazoval.

Byl u nás sklon vyzdvihovati vyhnanství Komenského tak, jako vykládajíce o Husovi, mnozí zůstali státi u hranice, místo aby poukazovali na tvořivou činnost Husovu. Kvačala nám ukázal nesmírně široké pole kladné a vědomé působnosti Komenského, s Masarykem ukazoval na příkladnou pracovitost Komenského, na jeho touhu po dobrém a po lepším.

Kdo chce poznati Komenského, musí znát jeho předchůdce, současníky a uvědomělé pokračovatele. Kvačala napsal mnoho úvah sem příslušejících; každá z nich znamená důkladné a pracné studium. Patří sem: Comenius und Baco (pro Dittesovo Pädagogium 1888). Komenský a Rákoczyové (Comenius és a Rákócziak) napsané 1889 pro „Budapesti Szemle“. Jan Valentin Andreae (pro Evang. Egyház és iskola z roku 1890). Ladíver (největší slovenský pedagog, žák Komenského) (Egy félszázad a magyar országi filozofia. Sto let maďarské filosofie, v časopise Budapesti Szemle z roku 1891.) Patří sem také studie „Niekolko slov o Elliási Ladíverovi (v Archivě pro badání o životě a

díle Komenského, 1923.¹⁾ Komenský a Descartes (v Časopise českého musea, ČČM, 1893). J. H. Alsted (v Ungar. Revue, 1889). J. H. Bisterfeld (v Ungar. Revue 1893). — Die deutschen Mitarbeiter an der pädagogischen Reform des Comenius (Mittheilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehung und Schulgeschichte 1896). — Eine böhmische Gesandtschaft in Berlin 1723. (Jahrbuch für Geschichte des Protestantismus 1896.) Jde o Daniele Arnošta Jablonského, církevního radu v Berlíně, vnuka Komenského. — D. E.(rnest) Jablonskýs Briefwechsel mit Leibniz, Századok 1897. K Jablonskému se Kvačala vrátil ještě roku 1907 prací „D. E. Jablonský a jeho práce v prospěch církve slovansko-evangelické“ v Církevních listech. — Komenský a Rousseau (přednáška, vykonaná v Petrohradě 1897 a otištěná v časopise Deutsche Schule, 1899, a v časopise Komenský, 1899) patří do rámce studií o stycích Komenského s francouzskou kulturou. — Jedna exulantská rodina česká Figulo-Jablonská (práce ze Slovenských Pohladů, 1898). — Rákoczy a jeho vztahy k Prusku (Századok, 1898). — J.(ohann) V.(alentin) Andreae Antheil an den geheimen Gesellschaften (ze Zpráv jurjevské [tartuské] university — Acta universitatis jurjevensis, 1899; zpráva o ní v Mittheilungen der Comenius-Gesellschaft, 1899). — D.(aniel) E.(rnest) Jablonský a jeho podíl na náboženské poradě, v článku, nadepsaném Die Spannheim-Conferenz in Berlin (Monatshefte d. Comenius-Gesellschaft, 1900). — D. E. Jablonský und Grosspolen (Zeitschrift d. hist. Gesel. f. d. Provinz Posen, XV., 1901). — Martin Opitz und Comenius (Monatshefte d. Comenius-Gesellschaft, 1903). — [Opitz má velký význam v dějinách německé literatury, ačkoliv je vyhlašován za suchého Schulmeistra, uklidnil rozdivočení v německé beletristické literatuře dílem „Von der deutschen Poeterey“.] — Campanella, otec novšej výchovovedy? (V Úlehlově Sborníku, 1905.) Kvačala vyvrací tvrzení některých spisovatelů, kteří za průkopníka nové výchovy označovali Tomáše Campanellu, italského dominikána (1568—1639), jenž odmítal scholastiku z výchovy a ustrnulý aristotelism, žádal přímý názor přírodní; odmítal také španělskou nadvládu v Itálii (která vyvolala třicetiletou válku a způsobila potlačení české svobody a kultury po roce 1620). Jesuité stáli na španělské straně, dominikáni byli mezi odpůrci španěl-

¹⁾ Eliáš Ladiver byl syn žilinského evangelického faráře; studoval u Komenského v Šaryšském Potoku v Uhrách v letech 1650—1654. Roku 1673 při pronásledování evangelíků odešel do vyhnanství, ušel katům do Německa. Roku 1682 pomáhal obnoviti kolegium v Šaryšském Potoku. Zemřel v Prešově, rok před popravami 1686. Roku 1687 bylo v Prešově umučeno a popraveno 236 občanů z města a okolí, evangelických přívrženců Tökölyho. Od té doby slove tento „soud“ prešovský „krvavé jatky prešovské“ či „krvavý soud“ prešovský. Ladiver mu ušel jen proto, že roku 1686 zemřel. Někteří odsouzení byli mučení zvířecím způsobem.

ské diktatury. — Campanellovi věnoval Kvačala několik prací; tak „Thomas Campanella und die Paedagogik“ (v Deutsche Schule, 1905). — „T. Campanella“ (přednášku, přednesenou v Petrohradě a otištěnou v ruském Žurnálu ministerstva prosvěty; první díl její byl otištěn roku 1906, druhý vyšel roku 1907. — „Slunečné mesto Campanelly“. (V kalendáři „Tranovský“ 1907, s doplňky vyšlo v časopise Veda a viera 1911, česky v kalendáři Palacký 1925). — [Sluneční stát je utopie, vylučující stát budoucnosti, stát spravedlivý a demokratický²⁾.] — „Campanella und Ferdinand II.“ (ve Zprávách vídeňské Akademie 1908). — „Th(omas) Campanella, ein Reformier (zur Zeit) der ausgehender Renaissance“ (ve Zprávách jurjevské [tartuské] university 1909, Acta univ. jurjeviensi). — „Protestantische gelehrte Polemik vor seiner Haftentlassung“. (Zprávy jurjev. univ. 1909). — [Campanella byl vězněn pro svou protidiktátorskou a protijesuitskou politickou činnost po sedmadvacet let.] —

Články Kvačalovy o Campanellovi vzbudily velkou pozornost v Itálii. Profesor Felice Tocco o nich přednášel v Římě roku 1910: Le pubblicazioni del prof. Kvačala sul Campanella. — Málokterý z předválečných českých a slovenských badatelů vyvolal za hranicemi takovou odezvu jako prof. Kvačala, jenž je rád a právem zaznamenával (rusky na příklad roku 1911); povzbuzovalo jej to k další práci „Über die Genese der Schriften Th. Campanella“ (ve Zprávách jurjevské university, Acta univ. jurjeviensi 1910).

Pokud se týče duchovního vlivu Komenského na Francii prostřednictvím francouzských vydání Brány, předešel Kvačalu vyprávěním těchto styků Josef Šmaha, jenž roku 1890 (v časopise Škola a život) uveřejnil článek Francouzové a knihy Komenského v XVII. věku. Leč Kvačala rozmnožil známost o vlivu Komenského na Francouze nálezem zlomku „Vlastního životopisu Komenského“, jak dr. J. Hendrich nazval český překlad ze zprávy Kvačalovy „Komenského poslední rozpomienky“ Continuatio Admonitionis Fraternalis de temperando Charitate Zelo.³⁾, — Zmínkami z tohoto zlomku bylo rozmnoženo naše vědění o styku Komenského se slavným filosofem Descartesem. Kvačala psal o Komenském a Descartesovi roku 1893 v časopise českého musea, 1906 v Jahrbuchu pro dějiny protestantismu v Rakousku, v Slovenských Pohladech roku 1907 a v Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Erziehung 1907. Výtěžků prací Šmahových a Kvačalových dosud nebylo použito, dosud nebyly uveřejněny francouzsky, dosud nebylo pověděno Francouzům, že již roku 1640 byl uveden Komenský ve známost v Paříži. Toho roku

²⁾ Český překlad Campanellova Slunečního státu vyšel 1934 u Laichtrů.

³⁾ Byly otištěny po prvé roku 1913 v Archivu pro badání o životě a spise J. A. Komenského. Do češtiny je přeložil dr. J. Hendrich s titulem Vlastní životopis Komenského. (V Praze 1924, nákladem Učitelského nakladatelství.)

totiž Nathanael Dhuez vydal Komenského Bránu latinsky a francouzsky v Paříži.

Již za života byl Komenský označován za chiliastu. Vysvětlujeme to nezvyklostí myšlenek Komenského. Komenský sám odmítal tvrzení a označování, že by byl chiliast, že by věřil v hmotný příchod Ježíšův, Kristův a božího království. V Napomenutí Evropanům v Předmluvě (odstavec 31) píše o marnosti doufání ve zlatý věk. Ví o těch, kdož věří v konec světa „v tomto století“; ví o pesimistech, chiliastech a jejich výklady označuje a oceňuje (ne-li odsuzuje) jako povídačky, které by neměly stát za řeč. Ví, že i jeho výklady bývají označovány za chiliastické sny, tvrdí: „nám jde o nápravu“. — Kvačala sám uznává a píše v díle „J. A. Komenský“ roku 1914 (ve slovenském vydání), že se Komenský povznesl nad hranice národní a církevní, ale v páté hlavě, nadepsané „Druhý přelom ve víře“ píše, že Komenský dal na proctví, která tvrdila, že roku 1653 nastane převrat v dějích světa, — ba na stránce 86 (českého vydání z roku 1920) tvrdí, že Komenský uznává chiliasmus za pravé křesťanství. Kvačala neznal celého díla, které Komenský napsal v samý podvečer svého života. To, co pod titulem „O horlivosti bez vědění a lásky“ je uloženo v Národním museu v Praze, a co Kvačala znal, jest jen výtah na sedmi stránkách. Originál má 74 stran a 76 odstavců!⁴⁾ — Mezi Komenským a Maresiem bylo nedorozumění: Komenský se dovolával proctví ze Starého Zákona, kdežto Maresius název chiliasmus přikládal proctvím současných „věštců“ ze XVII. století.

Komenský vykládá v 12. odstavci: „Pokud jde o chiliasmus, mohl bych tuto otázku nechat stranou a mohl bych odpověď přenechat jiným, kteří o chiliasmu psali otevřeně. Já jsem vyložil svůj názor v díle Napomenutí (De Rerum Emendatione) a tam jsem psal o nápravě. Tomu, kdo z mých výkladů ledacos vytrhal a podle toho o mně psal, odpovím svým časem. To, co o chiliasmu psali Serrarius a Labadie, jsem ani nečetl a vykládanému jsem neporozuměl. Jestliže byli obviněni v latině z kacírství, měli veřejně odpovědět na obvinění rovněž latinsky, aby se obhájili...“

O chiliastických polemikách Komenského psal Kvačala v Protestant. Szemle 1890.

Nežli Kvačala napsal životopis Komenského, vykonal nejen řadu přípravných studií, nýbrž vydal také roku 1898 a 1902 dva velké svazky „Korrespondence J. A. Komenského“. Doplnil tak (nákladem České Akademie) Korrespondenci Komenského, kterou vydal B. Patera o šest let dříve (roku 1892). K těm dvěma zmíněným svazkům Korrespondence připojují se Annalecta Comeniana, která Kvačala vydal v Jurjevě (Tartu) roku 1909. (Při-

⁴⁾ Mám opis nizozemského překladu, jenž má titul „Broederlijke Hermaning aen de H(eer) Samuel Maresius etc“

pojil k nim reprodukci do té doby neznámé podobizny Komenského, na kterou první upozornil roku 1905.) — Na podkladě starších sbírek vydal v Berlíně roku 1904 dílo „Die pädagogische Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausgange des XVII. Jahrhunderts. (Byly to dva svazky ze sbírky Monumenta Germanica Paedagogica. XXVI. a XXXII.) Titul není přesný, neboť Komenský svá reformní díla nepsal v Německu vůbec a pokud je psal, psal je latinsky; ale práce Kvačalova je záslužná, třebaže nezastiňuje díla Zoubkova. Šlo o nové zpracování Kvačalova díla „Johannes Amos Comenius. Sein Leben und seine Schriften“, vydaného roku 1892, a latinsky publikovaného materiálu, otištěného ve dvou ročnících Monatsheftů berlínské společnosti Komenského. — Životopis Komenského, vydaný v německé sbírce „Die grossen Erzieher“ vyšel slovensky v Slovenských Pohladech, z nichž byl přepsán 1920 do češtiny a vydán jednak v Dědictví Komenského, jednak u Ottů.

Třebaže odborníci vytýkají regestům Kvačalovým, že obsahují mnoho chyb či omylů slovních a typografických, přece jen jde o publikační práce velmi záslužné. Kvačala některé omyly opravil v Annalectách, zlomek „Bratrského napomenutí“, který našel v Petrohradě, opravil v novém přetisku v Archivě pro badání o životě a spisech Komenského. V Archivě č. 7. také napsal o českém rukopisu uchovaném v Národním museu v Praze, „já ale myslím, že je to ten rukopisný překlad čiastky latinského spisu“; v tom se mýlil; je to jen přehledné jádro zmíněné knížky „O horlivost bez vědění a lásky“. Onoho českého textu Kvačala neotiskl v Archivě, pro nějž jsem mu pořídil opis řečeného dopisu z Národního musea.

O Drabíkovi zachoval si Kvačala mínění odmítavé, jak je vyslovil roku 1888: „Drabík, falešný prorok ze XVII. století“ (v maďarském časopise Századok). V druhém svazku Archivu z roku 1912 napsal o Komenském: Chiliasmus, ktorý je s nimi (proctvími) spojený, smie více tvorit tichú túžbu zbožnej mysle, ale búrenie proti verejnému pokoju v mene jeho najviac ak fanatici môžu schvalovať.“ Tento soud nemůžeme přijmout. Drabíkova prorocství jsou obraz tehdejšího myšlení; že nešlo o pouhé blouznění, vidno z toho, že si Ludvík XIV. vyžádal o Drabíkovi zvláštní zprávu a z toho, jak zvířecím způsobem Habsburk sáhl na život Drabíkův právě pro tato „prorocství“; Drabík žil mezi lidem. Slyšel a slychal, po čem touží lidové vrstvy, jež byly tehdy bez vůdce. Odtud Drabíkovo volání po vůdci a osvoboditeli. Lid vždycky volá po vůdci. Otázka vůdce je vždycky ožehavá! Lid hledá vůdce vždycky mezi vidoucími, silnými, slibujícími a zaručujícími. Mnohého vůdce, ne-li všechny, povzbudilo, aby se ujal vedení, právě pro volání a příklad z lidových vrstev. Na Slovensku zrálo všechno k lidovému velikému hnutí: okolo Prešova, kde došlo ke krvavým jatčím, po celém Slovensku, na celé „horní

zemí", až došlo v Bratislavě k odsouzení vůdců po roce 1671. Svědčí o tom mimo jiné nizozemské zprávy „Podrobná historie o pronásledování evangelických kazatelů a učitelů v Uhrách za Leopolda I., vypsána na podkladě zpráv nizozemského residenta ve Vídni Hamla Bruininxe z roku 1675 vydal Abraham van Poot, lékař. Vyšlo v Amsterdamě roku 1684.⁵⁾

Na stránce A3/5 se vypravuje, jak útisk evangeliků pokračoval v Prešově, Bratislavě, Levoči, Košicích, v Raabu, Trnavě, v Saryšském Potoku atd. . . ., až přešlo i do dolních končin; všude byli stíháni učitelé (kazatelé) i žáci, farníci. Pronásledování podnítil a řídil ostříhomský arcibiskup Jiří Szelepcsényi, tehdy místodržitel v Uhrách a mířil jak na lutherské, tak na reformované (kalvínské) vyznavače evangelia. Ten arcibiskup byl opravdový slepec pro pravé věci duchovní!

Dnes hledíme na Drabíkovy podněty jinak, nežli hleděli současníci, sedící v teple ve Franekeru, jako odpůrce Komenského Arnold, jinak nežli jako verbalisté, kteří v nich viděli „zásadní rozdíl v chápání zjevení Božího“, hledíme na ně také jinak, nežli Kvačala, jenž je chápal jen teologicky. (Viz Archiv č. 2 z roku 1912, str. 9.) Rozšiřovatelé mínění, které koluje v lidu, vždycky byli označováni za lidi bídné, ničemné, zvrhlé, a nevím jaké ještě. Drabík byl označen za člověka nepořádného, ba za pijana. Kvačala o něm napsal, že žil nečestně,⁶⁾ všechno na podkladě vzdálených a zaujatých svědectví. Politiku Komenského, protože Komenský nezavíral uši před slovy Drabíkovými, označuje Kvačala za „fantastickou, nábožensko-utopistickou, s cílem až ku podivu reálným: znovuvybudování českého státu v starých hranicích.“⁷⁾ O Komenském praví na zmíněném místě, že i v úřadě to byl jednoduchý kněz, potom učitel a biskup vyhnancův, vzdálený praktické politiky. — My dnes po zkušenostech ze světové války a poučení novým sociologickým nazíráním na vyvíjející se dějiny hledíme na Komenského jinak, jinak hledíme i na Drabíka: z jeho myšlenek (tehdy říkali: vidění) ozývá se týž smysl jako z pozdějších dějin: Francie bude státi proti Habsburkům! Jde o politiku, která s vítězstvím demokracie nad theokracií přivedla roku 1918 k uskutečnění i „proroctví“ Komenského z roku 1650 o návratu vlády českých věcí do rukou českého národa. Co se Kvača-

⁵⁾ Naauwkeurig Verhaal van de / Vervolginge / Aangerecht tegens de / Euangelise / Leeraaren / in Hungarien: / Nevens een bewijs van der selver onschuld / aan de Rebellie / Uit last van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Needer / landen, vertoont aan den Roomsden Keiser / Leopoldus de I. / door de selver Resident / De / Hr. Hamel Bruininx. / In den Jaare 1675. tot Weenen; / Door / Abraham van Poot, Med: Doct: / Met schoone Koopere-Platen versien. / (Kousek) / t' Amsterdam, / (linka) / By Timotheus ten Hoorn, Boekverkooper in de Nes, / Anno 1684.

⁶⁾ Archiv č. 2, 1912, stránka 9.

⁷⁾ Archiv č. 2, 1912, stránka 11.

lovi zdálo „přihmlisté“ roku 1912, vidíme dnes zřetelněji a srozumitelněji bez zamlžení.⁸⁾

Plným právem povolali průvodcové myšlenky vydání Sebrané spisy Komenského v novém rouše Kvačalu za vrchního redaktora. Josefu Úlehlovi a J. V. Novákovi musíme být ustavičně vděční, že dali podnět k této edici. V Novákovi, Úlehlovi a Kvačalovi vidíme trojici Čecha, Moravana a Slováka, spojené k velkému dílu literárnímu, tak jako o několik let se utvořila k dílu politickému nová trojice v Masarykovi, Štefánikovi a Benešovi za světové války. První trojice obnovovala literární, druhá politický odkaz Komenského.

Kvačala se ujal vrchního redaktorství veškerých spisů Komenského po dost dlouhém váhání. Chápeme to váhání: Dobrý znalec Komenského Zoubek zemřel a nedokončil druhého zpracování životopisu Jana Amosa. Roku 1892 po smrti Zoubkové nebylo mezi Čechy a Moravany hlubšího znalce Komenského. Když z Ústředního spolku učitelských jednot na Moravě vyšel podnět, aby byly vydány Veškeré spisy Komenského, mezi podněcovateli nebyl ani jeden vyslovený znalec Komenského. Ředitel Josef Úlehla, vlastní původce návrhu, platil mnohým neprávem jen za metodikáře. Profesor J. V. Novák zkusil své síly na Komenského Didaktice teprve roku 1892 čtyřicetiletý. — Proti všem, kteří byli voláni k práci o vydání Veškerých spisů Komenského, jediný Kvačala byl universitní profesor a autor světového jména. Ještě roku 1922 domníval se Kvačala, že čeští autoři vzpomínají jeho práci „ako by len s kyslou tvárou“.⁹⁾ Ba je i žárliv na české autory, kteří vyslovili byť jen letmé zmínky, že některá Kvačalova „nedopatření v Annalectech jsou zavíněná asi chvatem práce“. A když kritisoval komeniologické práce české, býval hodně jízlivý, jako v 3. čísle Archivu 1913 na str. 54 a d., nebo v 5. sešitě Archivu 1922 na stránce 48.

Přesto dnes je nám jasno: Kvačala byl muž velkého rozhledu, velké pile a k tomu i velkého štěstí. Tím nemá být vneseno do našich úsudků ani kapka závisti. To „značné štěstí“ zbytečně Kvačalovi životopisci zaznamenávali, jako na příklad J. V. Novák v Ottově Slovníku roku 1900 (XV) na stránce 446. Byla totiž domněnka, že v cizině už nic nového nebude nalezeno, jediná Praha že má vševedné (o novou vědu — pansofii usilující) knihy Komenského všechny.¹⁰⁾ Kvačala nám ukázal cestu ke Komenskému.

Komenský byl upřímně a ochotně přijímán v zemích evangelických. Měl tam odpůrce, ano! Měl odpůrce i v lůně Jednoty! Ale přes to lze mluvit o upřímném a ochotném přijímání. Vždyť v Praze vydali jeho Bránu bez jeho jména roku 1669 a 1670!

⁸⁾ Archiv 1912, str. 15.

⁹⁾ V 5. sešitě Archivu 1922 na stránce 40.

¹⁰⁾ J. V. Novák v Působení v Předmluvě (1899).

Vždyť Koniáš dal díla Komenského na Index ve svém klíči! I Labyrint! Vždyť ještě roku 1842 nechtěli dovolit v Praze, aby byl vydán Labyrint, Didaktika! Klíč Koniášův platil vlastně až do roku 1892 a římskokatolický Pražský Večerník ještě nedávno odmítal Komenského zcela v duchu biskupa Brynychy, jenž hodil po Komenském pohrdlivé slovo „ženáč“, nemohl-li nic z Komenského vyvrátit. Pražský večerník označil Komenského za duchovního otce bolševismu!

V cizině tudíž je potřeba hledat neznámé dosud spisy Komenského. Kvačala jich tam tuší 200 (v 3. čísle Archivu 1913 na stránce 55). Sám jich našel osm (do roku 1902), potom našel „Pokračování bratrského napomenutí“ čili zlomky „Vlastního životopisu Komenského“, nemluvě o dvousvazkové Korrespondenci, obsahující v I. díle 305 dílem listů, dílem výpisků, v II. díle 156 listů a 92 annalecta a výpisky k životopisu Komenského. —

První svazek Veškerých spisů Komenského vyšel v Brně roku 1910.¹¹⁾ Řád vydavatelský pochází od dr. Kvačaly (jak píše J. V. Novák v Pedagogických Rozhledech 1910 v 7. čísle XXIII. ročníku). V tomtéž ročníku v posledním čísle Pedagogických Rozhledů je inserát „Vědecké vydání spisů Komenského“.

K tomu dnes můžeme připojit úsudek: Kvačala měl na mysli široké pole, na němž sám pracoval; odtud úsilí o *vědecké* vydání spisů Komenského.

Zatím se ukázalo, že cizina ztratila zájem o Komenského. Způsobila to jednak světová válka, jednak rozčarování v oblasti německé kultury: Komenský je Slovan! Jednak nová orientace v německé oblasti od humanitismu ke glajchšaltování. Slovanský svět utrpěl tolik za světové války, že není se co diviti, jestliže Komenský stojí mimo jeho zájmy. Byl by tudíž čas pamatovati na přeorientování vydavatelských zřetelů. Především našemu národu mělo by býti podáno celé dílo Komenského a to v moderním českém rouše. Máme dva výborné znalce latiny Komenského: dr. Hendricha a dr. Ludvíkovského. Kde kdo měl by usilovati, aby jim byla dána možnost přeložiti všechna latinská díla Komenského do češtiny. Dosud šlo vědecké vydání Veškerých spisů Komenského k prospěchu malé hrsty badatelů o životě a díle Komenského; spočítal bys je na prstech jednoho člověka. Národ potřebuje Komenského! Komenský sám vyznal, že původně jinak nežli česky psát nepomýšlel; dobou a společenským ovzduším donucen psal latinsky. Splňme tudíž úmysly Komenského: dejte lidu dobré překlady díla Komenského!¹²⁾

¹¹⁾ Jsou v něm Listové do nebe. — Přemýšlování o dokonalosti. — Nedobytný hrad. — Truchlivý I. a II. — Labyrint světa. — O sirobě. — Centrum securitas. — Renuntiatio mundi. — Všechny jsou psány česky.

¹²⁾ V tomto smyslu přimlouval se o organizování překladatelské práce spisů Komenského prof. St. Souček z Brna na poradě redakčního sboru 14. října 1923. Pozdravil jsem radostně ten podnět!

Kvačala má zásluhu, že začal upozorňovat cizinu na Husa a Jednotu českých bratří. Jsou to velmi významné sféry! Němci, stoupenci humanitní myšlenky — touhy po lepším lidství. Až spadne vlna materialistického chápání o poslání národů, mysliví lidé sousedních národů rádi by sáhli po překladech díla Husova a díla Komenského. Kvačala to chápal, odtud jeho práce z posledních let života: uváděl Husa a Komenského na mezinárodní forum. Učinil tak přednáškami: Komenský a reformace (1922), Komenského úsilí o (evropský) mír (1924), Komenský a jeho úspěchy (přednáška ve Vídni 1925). — Jedinečnost názvu českého Zákon k označení Písma (v přednášce v Bratislavě Hus a Luther jako exegeti (1926).¹³⁾ Patří sem přednáška Kvačalova *Deux pacifistes catholiques*, pronesená v Paříži roku 1927 a otištěná v *Annales d'histoire du christianisme*. — Potom přednášky: jednak „*Maria Habsburská*“ a jednak „*Walka Komenského (Spory a zápasy) s bračmi polskými*“, pronesené ve Varšavě v listopadu 1927; Kvačala měl úspěch, roku 1929 opět přednášel v Polsku (a to v Poznani) „*O Komenském a jeho vztahu k humanistovi Kašparu Schoppovi*“ (Schopp = Scioppius) 1929.¹⁴⁾

Horlivost spojená s obsáhlým věděním a s vřelou láskou — tedy podle Komenského — získala Kvačalovi čestný doktorát lotyšské university (1929).

Jest jistě mnoho oborů, v nichž Kvačala začal pracovat a kde ještě práce čeká následovníky příkladu Kvačalova. Tak příkladem vliv Komenského a jeho spolupracovníků na vznik a rozvoj tajných společností. Lépe by bylo psát o skrytých anebo uzavřených společnostech. Kvačala na takové společnosti hleděl očima německých autorů. Kvačala píše v 7. seš. Archivu pro badání o životě a spisech J. A. Komenského „*vezmime len ten nápadný zjav, ako môže byť Komensky cirkevným otcom novej českej Jednoty bratov, a spolu jedným z patrónov slobodných murařov (zednářův), ktorí sú v celku ľahostejnými proti krestanstvu ba i nepřiteľmi pozitívnej cirkevnosti*“. Kvačala neznal tedy pravé podstaty tajných (t. j. uzavřených) společností, třebaže sám tiskl své práce v jejich listech (*Monatshefte des Comenius Gesellschaft*), přátelé Kvačalovi z těchto kruhů mu opatřili vědeckou i hmotnou podporu k vydání životopisu Komenského! Kvačala

¹³⁾ Nejde o českou jedinečnost; slovo zákon místo náboženství mají také Albánci, pokud jsou pravoslavní.

¹⁴⁾ Velmi mnoho jsem čerpal z životopisu Kvačalova, jež napsal řed. J. Krumpholz z Přerova, svědomitý jednatel vydavatelstva Sebraných spisů Komenského a pečlivý správce musea Komenského v Přerově, jeden z největších syntetiků vědomostí o životě a díle Komenského. Dík mu za tu práci! Velmi by se nám zapsal do srdce i paměti, kdyby v Archivu vypsál historii počátků prací, směřujících k vydání Veškerých spisů Komenského.

pochyboval o mých příslušných výkladech (v 11./12. seš. Archivu 1929/30), ale bezdůvodně (na str. 87).¹⁵⁾

Uvedená slova Kvačalova jsou z jeho článku „Komenský o rozdele k učení dvoch predných evangelických cirkví“. Kvačala píše totiž o církvi helvetského (reformovaného) a augsburského (lutherského) vyznání (v 7. sešitě Archivu 1924). V šestém sešitě Archivu z roku 1923 a to na stránce 7 uvádí, že Komenský byl tázán, proč se vyhýbá bohoslužbám církve augsburského vyznání a proč je více nakloněn reformovaným. Příslušníkům církve augsburského vyznání a jenom říkalo se v starší době evangelíci. Komenský prý odpověděl: „Protože u reformovaných vidím více zřetelnosti v učení nežli u augsburských.“

Německý autor, jenž ta slova knižně zachytil roku 1789 napsal: Weil ich mehr Licht, Klarheit und Deutlichkeit in den Lehren der Kalviner als der Evangelischen finde. Kvačala nevěří autentičnosti, ale ve Vlastním životopise Komenský o věci mluví zas (v odstavci 55). Potom také tři homonyma z citovaného výroku Komenského svědčí pro Jana Amosa!

Této otázky o názoru Komenského na církve evangelické bude potřeba všimnouti si důkladněji; pro přichylnost k reformovaným byli Čeští exulanti zle traktováni v Sasku, Komenský měl mnoho odpůrců z těchže důvodů ve Švédsku, ba i v Nizozemsku, nemluvic o Šaryšském Potoku.

Dr. Kvačala neměl slovíčka pro církev československou; a mohl přece téhož roku 1924 vyslovit otázku „ako môže byť Komenský cirkevným otcem novej cirkve československej“?¹⁶⁾

V tomto směru byl prof. dr. J. B. Kozák více dbalý aktuálnosti; ve svém spisku O původu křesťanství z roku 1924 našel pro československou církev a její zápasy i touhy právě pro její učení více pozorností a smyslu.

Leč buď jak buď: Jsme vděční dr. Kvačalovi za jeho práci a hlavně za jeho příklad. Kvačala nás poučil, že hlasatelé nových směrů, objevitelé nových hodnot musí do světa, do širého světa; s Nerudou „dál, jen dál“ Kvačala ukazoval cesty a jeho dílo svědčí, že taková práce přináší velmi dobré ovoce.

R. J. Vonka.

¹⁵⁾ Kvačala označil německého autora Begemanna po studiu těchto otázek se zřetelem na Komenského za opatrnějšího, nežli Kellera, třebaže právě Begemann tvrdí, že nebrali zednáři od Komenského, nýbrž Komenský od zednářů. Begemann: J. A. Comenius als Theolog 394.

¹⁶⁾ Parafráze slov Kvačalových ze 7. čísla Archivu pro badání o životě a spisech Komenského, roku 1924, stránka 3.